

Владимир Периклиев

ЕДНОВРЕМЕННИ АНТОНИМИ И СИНОНИМИ

Vladimir Pericliev

SIMULTANEOUS ANTONYMS AND SYNONYMS

(Abstract)

The words *приватизирам* (privatize) and *национализирам* (nationalize) are antonyms but have developed the same meaning of 'steal' in Bulgarian slang. Thus, they are simultaneously antonyms and synonyms. In this note we give some examples of simultaneous antonyms and synonyms and sketch their theoretical implications for semantic change and for historical grammar in the task of cognacy determination.

Keywords: arbitrariness in semantic change, cognacy

Нормално една дума е антоним на друга дума и синоним на трета, различна дума. Така например *красив* е антоним на *грозен*, но синоним на различната дума *хубав*. От лексико-семантична гледна точка е интересно дали една дума може да бъде *едновременно* и антоним, и синоним на друга дума. В тази бележка ще дадем положителен отговор на този въпрос, ще покажем няколко такива примера и накратко ще отбележим теоретичния смисъл на подобно лингвистично явление.

Думите *приватизирам* и *национализирам* в основните си преки значения са антоними, означаващи смяна на собствеността от държавна в частна (в първия случай) и от частна в държавна (във втория случай). Тези думи обаче са развили преносни значения на 'крада, открадвам' в българския жаргон (срв. например Армянов 2012). Така се оказва, че *приватизирам* и *национализирам* са едновременно антоними (в преките си значения) и синоними (в преносните).

Друг аналогичен пример са глаголите *ходя* и *тичам* в жаргонната им потреба. Те са антоними в основните си значения, но са придобили в жаргона преносни значения на 'прилича ми, отива ми' (срв. Армянов 2012), като например в изречението *Тази дреха много ми ходи/тича*. Така двата глагола са едновременно антоними и синоними.

Прилагателните *адски* и *райски* в основните си значения са антоними, означаващи свойства, качества, присъщи съответно на ада и рая. Те обаче също са придобили и общото и за двете значение 'свойство, качество, притежавано в голяма степен' като например в израза *адско/райско блаженство*. Аналогично антонимичните наречия *дяволски* и *ангелски* са развили сходни преносни значения като например в словосъчетието *дяволски/ангелски красива* и следователно също са едновременно антоними и синоними.

В разгледаните по-горе примери два антонима преминават семантични промени, резултатът от които е идентичен и така те се оказват и синоними. Възможна е обаче и друга ситуация със същия резултат: Една дума развива антонимно значение на основното си значение и така може да се окаже както синоним (по отношение на едното значение), така и антоним (по отношение на другото значение) на друга дума (а и – парадоксално поне на пръв поглед – на самата себе си).

Да разгледаме примери. Думата *умник* има основно значение ‘умен човек’ и преносно ‘глупав човек’ (срв. Андрейчин и др. 1973). Така, сравнявайки я с думата *глупак*, думата *умник* е както антоним на *глупак* (в основното си значение), така и синоним на *глупак* (в преносното си значение).

Аналогично думата *заемам* има антонимните значения ‘вземам/давам назаем’ (срв. *Заех книгата от библиотеката срещу Заех му книгата*). Така *заемам* е едновременно антоним и синоним на фразеологизма *давам на заем*, както и на *взимам на заем*.

Подобни примери, естествено, не се ограничават до български и могат да се намерят и в други езици. Например в английски дума като *rent*, означаваща ‘вземам или давам под наем’, има сходно поведение на българската *заемам*.

Разгледаното лингвистично явление е интересно от гледна точка на процесите на семантична промяна на значението на думите. Показаните примери илюстрират практически неограничените възможности за семантична промяна: две диаметрално противоположни, антонимни значения се развиват в едно и също значение (в първата група примери) и едно значение произвежда противоположно, антонимно значение на себе си (във втората група примери). Това обстоятелство пък има важни следствия за историческата граматика при определяне на генетично родство между езиците на базата на родствени думи. Въпросът е следният: възможно ли е думи с много различни значения всъщност да са родствени? Нашите примери показват, че това е напълно възможно.

Подобна теза, макар и невинаги със съпътстваща доказателствена аргументация, се споделя и от някои исторически лингвисти. Така например в стандартен увод в историческата граматика Хок говори, че „няма естествени ограничения върху посоката и резултатите от семантичната промяна. При достатъчно въображение – и достатъчно смелост – е възможно да твърдим, че има семантична връзка между почти всеки две думи на света.“ (Нокс 1986: 308), а известната славистка Йохана Никълс дава като работно предположение на историческия метод това, че „Ако звуковите съответствия са регулярни, множеството от думи са родствени, независимо колко невероятна е семантиката им. Т.е. структурните основания – звуковите съответствия – са достатъчни за определяне на родственоост, докато семантичните основания не са нито необходими, нито достатъчни.“ (Nichols 1996: 57).

ЛИТЕРАТУРА

- Армянов 2012: Армянов, Г. Речник на българския жаргон. София, Фигура.
 Андрейчин и др. 1973: Андрейчин, Л., Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Тодоров. Български тълковен речник. София, Наука и изкуство (трето издание).
 НОКС, HANS HEINRICH 1986: Principles of historical linguistics. Berlin: Mouton de Gruyter.

NICHOLS, JOHANNA 1996: The comparative method as heuristic. – In: The comparative method reviewed: regularity and irregularity in language change, ed. Mark Durie and Malcolm Ross, 39–89. Oxford: Oxford University Press.

✉ Проф. *Владимир Периклиев*, Секция математическа лингвистика
Институт по математика и информатика при БАН
ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 8, 1113 София, България
peri@math.bas.bg

✉ *Prof. Vladimir Pericliev*, Department of Mathematical Linguistics
Institute of Mathematics and Informatics, Bulgarian Academy of Sciences
Acad. G. Bontchev Str, Bl. 8, Sofia 1113, Bulgaria
peri@math.bas.bg